Núm. 20

15-8-25

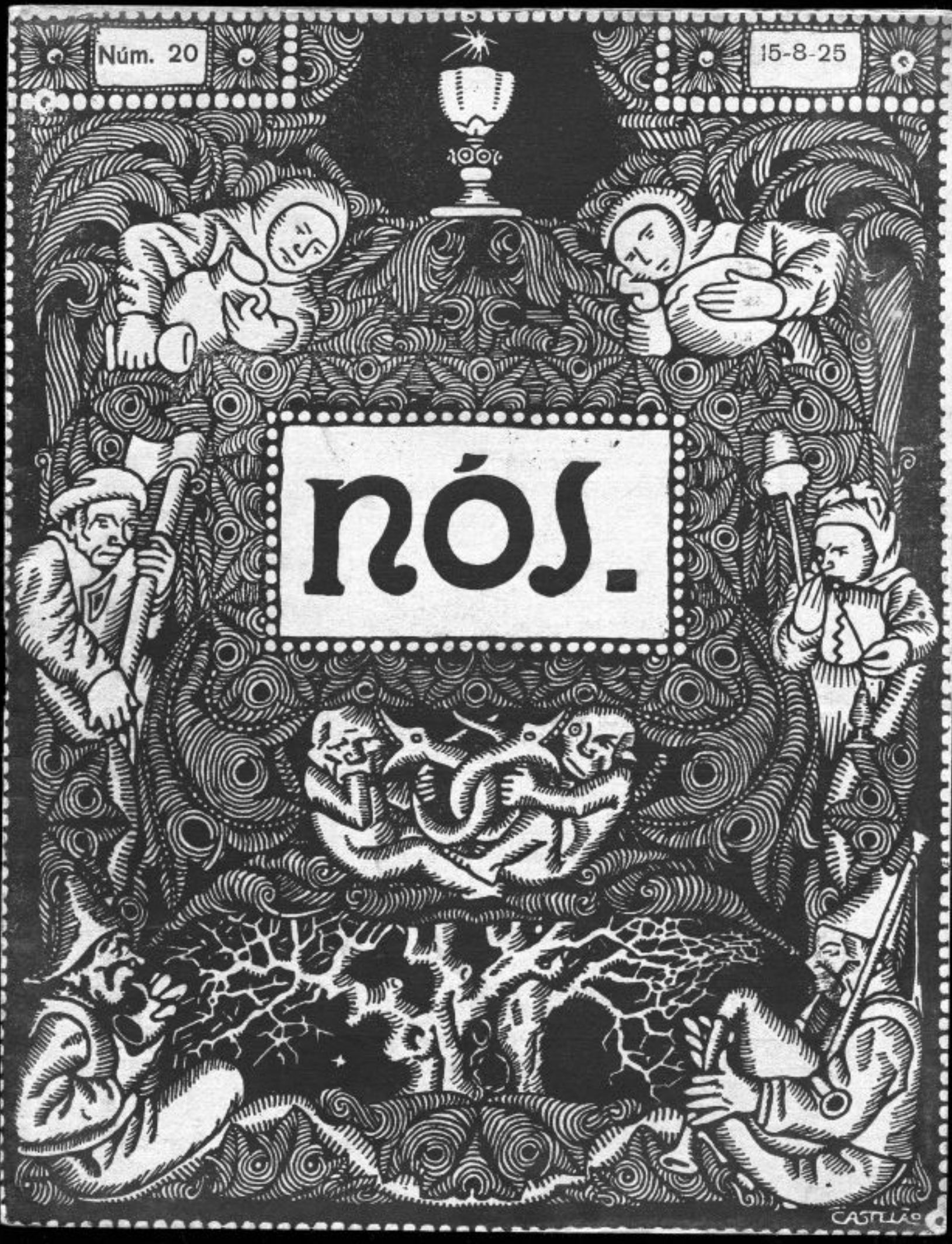

nós.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	**6** pesetas.
Fora da Península	**15** ,,
Número solto na Península	**1** ,,
Na Arxentina	**60** centavos
En Cuba	**30** ,,

Pagos adiantados

Iste boletín non pubrica mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideias n-eles emitidos, a non ser dos que, por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

As pombas do perdón, por R. CABANILLAS.
A vida intensa, por PORTELA VALLADARES.
A neta aa naipeira por FRANCISCA HERRERA GARRIDO.
A Edade do Ferro en Galiza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS.
Quod nihil scitur, (continuación), tradución de XAN AZNAR PONTE.
Archivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas; pol-a REDAUCIÓN.

LEA VOSTEDE *A NOSA TERRA* *IDEARIUM DAS IRMANDADES*

Adeministración Real, 36 — A Cruña

IMPRENTA LAR

Rúa Real, 36 1.º :-: A CRUÑA

Viajes Marsans

Encárgase da organización de toda sorte de viaxes, sexan comerciales, de turismo, recreo, etcétera.

INFORMES GRATUITOS

Sucursales en VIGO, Urzáiz, 2-Oficinas de la Agencia Escalera

Dispoñibre

Motores & máquinas CELTA

Marca Rexistrada

Suministros industriaes — INSTALACIÓS

Gasolina Petróleo, aceites pesados SHELL

Cubertas - Cámaras - Macizos BERGOUGNAN - MICHELIN

JOSÉ RAMON PEREZ CID

Progreso, 54 e 90 — OURENSE

Fabricación especial de toda sorte de Cristaes Ópticos

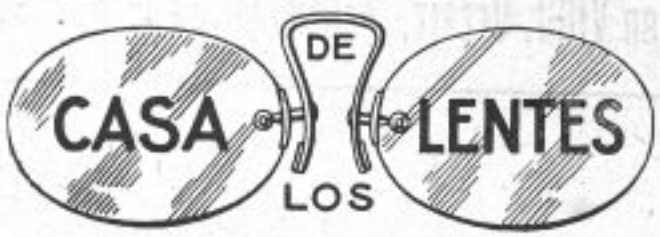

(MARCA REGISTRADA)

Egecucion esmerada das recetas dos señores Médicos Oculistas

Praza Mayor, 18 - OURENSE

STUDEBAKER

Os mellores autos. Tres tipos de motores e quince de carrocerías. Somentes o **Studebaker** ten a capota **DUPLEX,** que consinte trocar en cinco minutos un coche aberto en pechado

REPRESENTANTE PRA OURENSE E PONTEVEDRA

Manuel Rasilla Salgado :-: Vilagarcía d'Arosa

Nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VI Ourense 15 de Agosto 1925 Núm. 20

AS POMBAS DO PERDON

Dende terras de Aquitania,
senlleiro, a pelegrinar,
do lume do sol runxido,
batido do vendaval,
apreixado do remorso
o corazón a sangrar,
vai camiño de Sant Yago
Gaiferos de Mormaltán,
«de longas e brancas barbas,
ollos de doce mirar,
ollos gazos, leonados,
verdes como augua do mar».

Tempo da semán-maior,
da quinta feira ó serán,
acorcobado e tremente
o corpo outrora lanzal,
vella alxuba desfiada,
bordón ferrado na man,
da poeira dos camiños
cuberto o pardo almofar,
traspón a porta Faxeira
Gafeiros de Mormaltán
que a par dos reises da Francia
en honra de caste vai.

A filo da media noite,
ás portas da catedral,
envolveito en luz de lúa
e debruzado no chan,
está o vello pelegrino
vellas culpas a chorar.
Garnida de cruces d'ouro
a casulla peitoral,
a túnica de albo liño
que a lúa de prata fai,
en pé está Diego Xelmírez
alzadas ó ceo as mans

Ó par que os mouros pecados
dos beizos caíndo van,
da gracia ó sopro diviño
trocando en limpo cristal
o peito do penitente
deixa saír, a voar,
brancas pombas de miragre
que a craridade levián
atravesan en precuro
da solaina arcebispal,
onde en prisión de feitizo
ninguén de vel-as terá.

Cala o confeso n-un xordo,
derradeiro saloucar
e tende o santo arcebispo
sóbor d'él ollos e mans,
namentras o vento aruman
verbas de dozura e paz:
«Sete séculos pasados,
meu báculo sosterá
quen fillo da miña Terra
ten de amala como nai.
Novas rosas na Galicia
a frorir comezarán
que os tempos serán chegados
de erguer o vello fogar.
As pombiñas de miragre
ceibes de novo, a voar,
a tua estrada de groria
no craro ceo abrirán».

Ano de mil novecentos
e vintecatro, ó mediar.
de ser cumpridos os días
houbo nos ceos siñal.
Cando na noite calada,
envolveitos no luar,
a escura arcada aboquedes
da solaina arcebispal,
detido o paso un istante
tedes de sentir voar
as pombas do pelegrino
Gaiferos de Mormaltán.
«o vello das longas barbas,
ollos de doce mirar,
ollos gazos, leonados,
verdes como augua do mar.»

R. CABANILLAS.

A VIDA INTENSA

Algunhas veces teño falado d'ela e sempre, cando a minha imaginazón vai á nosa terra, acude ao pensamento este título – símbolo da fé – do libro de Rooselvelt, o gran Presidente de Norte América. D'ele dixose que li'abondaban tres centos lectores para transformar unha nazón.

Non sei que fora vertido ao castelán, nin que ninguén li'adicara antre nosoutros siquera unhas liñas. A moeda de bilón é a que cadra á nosa cativez inteleital, e, por un fenómeno cáseque fisiológeco, é o brilo do cuño novo o que nos atrai principalemente. Os libros d'ouro da humanidade – ise meio cento de vellos volumes que cimentan ás culturas superiores, que fan as almas, como fixeno n-outrora os pobos i as civilizazós – son desconecidos na Hespanha. País de literatos e faladores, contentámonos con recoller o balo belido da retóreca, deixando escorregar, coma chuiva pol-os vidros, o sangue esprital, o latexo de vida, esas ideias nais que requiren ser estudeadas e rumiadal-o primeiro, e, logo, incorporadas á costruizon persoal, para se transformar en preceitos que, dunha vez para sempre, rixan a existencia.

Ler e refreisionar. E dempois, «acordar». Velehí, coma o pensamento chega a frorecer n'aición, e coma garda a máscula reita que o convirte en pai do froito.

***

Só en Cataluña e na Galiza pódese invocar utilemente á Rooselvelt. Alí po-l-o qu-i-é, po-l-o que ja existe; eiquí po-l-o que podemos ser, po-l-o que temos que ser.

Fai xa ben anos, un «eminente» politeco espanhol díxome, juzgando a Rooselvelt «que era un de tantos tolos coma andaban po-l-o mundo». A sua arquitectura mental de pallas e garabullos sabeamente combinados, non podía resistir a catapulta d'aquil pensamento. Nin a sua mirada de formiga, rainha no mundo dos infinitamente pequenos, podía chegar ás outuras onde a águia escrebe sua ruta. Nin menos – por algo fora Presidente do Consello de Ministros – li'era adoado comprender aquel sentido místeco da vida, aquila religión, a mais fonda e a mais pura, que consiste en meter unha ideia no corazón, para non s'afastar endejamais d'ela, para servil-a lealmente, facendo-a carne viva en ailos (Religio, val tanto coma unir, atar).

Románteco! Tolos! Por chí adiante gobernan o mundo.

E tamén han gobernar á nosa terra.

***

A vida intensa. É a antiga doitrina estoica da tensión, do esforzo incansabel. É a vontade erguéndose aceirada, sen desmaios e sen abafos, en busca da meta. É o labouro aceeso, que, según a fórmula Nitstcheana, «chega a faguer dos homes a máquina d'alta presión que se chama genio». É por a mirada no cume e cravar alí os ollos para que arrastren as pernas e o corpo hastra chegar a ele. Permite o gozo único de sentir á plenitude da existenza, d'acadar a vertical compreta, ascendendo dende-l-a raiz que nutre hastr'as esencias mais puras que fuxen da terra. É creal-a propea vida resolvendo os problemas propeos ao primeiro, e logo creal-a vida do seu país. É o ideal american, a vida americana, decote a asenllar i-a bulir; y-é o poderio incontrastabel, perene, que conqueriron os Estados Unidos.

D'alá veñen, medrando sempre, as ondas azoutadas po-l-os vendavals, hastra s'escachar nas nosas costas. Son as energías novas, os háletos incoercibels e cheos de promesas, «as oleadas de luz», que pugnan por peneira, na terra e na vida nosas.

***

Unha das vulgaridades mais repetidas e mais falsas é a de considerar a Hespanha coma un país idealista, confundindo a noveleria, jogo vacuo da fantasia, coa trabada solidez d'unha crencia.

Esquezamol-o momento d'oje, taboa rasa, sen onte e sen mañan. Canto s'escrebe e fala, as manifestazós todas do pensamento, non pasan da frore da pel.

Voltemos aos tempos gabados da literatura castelán. Afrontemonos co-isa favorecida superstizon dos clásecos. Eisaminemol-os co o propio criterio según manda a razón. Caminemol a perspeitiva coma se fai para encontrar aquel centro donde reside a verdade: miremol-os d'arriba a baixo. Eu non atopei un só libro que s'apoderara da minha alma, que metera os dedos dentro dela e a fixera tremer, erguéndo-a en alto para lle decir o que ten que faguer na vida.

O teatro calderonian, xenial sen dúbida, viaxa po-l-as nubes i-é sempre composizón d'escenario. Moito ruido d'espadas, excelente voz cantora; mais puro dilettantismo. É tan falso e tan pouco human coma calquera sistema filosófeco. Tomal-o en serio, é pol-o menos ridículo.

Os grandes místecos, Santa Tereija, San Johan da Cruz, ademirabeis no decir, estan de costas ao mundo, miran ao ceo, levan â regra monásteca. As pedras d'Avila fan santos, non fan homes. E unha nazón non é, non pode ser, un desolado monasteiro.

Don Quijote é un pasmoso enfermo fora do mundo; e Sancho, un ventre. Antre as duas cariátides, non se vé a figura humana, o espello do propeo ser, o lóstrego de verdade que fai remexer os corazós. O que sentimos nós, diante das *Follas novas*.

Rimos, apraudimos, e hastra aprendemos a decramar; i-ehí finda o proveito que se pode tirar da coleizon Rivadeneyra. Son «ingenios» inventores – coma eles se chamaron – que fan, se acaso, pasar lindas burbullas d'aire nas correntes da auga eterna. E se algo permanece no espirito é fermento para lixal-o. Un conceitoso honor de comedia; un doido esquecimento das obligas da terra, trocándoas por relazós celestials; é unha lenguaje feitiza de latón rañante e oco: velehí o insino da que se chama gran literatura. A metade da Hespanha está envenenada d'ela.

***

Un idealismo consiste en posuire un ideal, e ir após d'unha finalidade que s'haxa de comprir eiquí, que sexa real, que teña os pés ben enraizados no chan, para acadar firmemente o mañán arelado. Non é o ascetismo híbrido e acabador. Non fai sepulcros; fai homes. Afirma a alegría de vivir e a alegría de traballar, e sostén que, pra servil-o seu país, hase procurar ser forte no corpo, forte na alma e forte en todo-l-os meios de loita pra rendel-os diante da sua terra, do ben de todos, qu'engendra ao cabo, o ben de cada un. É levar no corazón unha bandeira. Entonces, nos individuos e nos pobos aparece a ansia d'adianiar, o motor que os impulsa, a razón d'eisistir: «A vida intensa» coa sua lumiosa fecundidade.

Pecharse no día d'oje, remendar na vida, vegetar comodamente, apricando a sorna vilega a canto n'acuda ás inmediatas funzós orgánecas, é creal-o deserto, baleiro na sua infinitude; i-é espontánea renunciazón da mais valiosa condizón humana, aquela que vive do pensamento e para o pensamento. É tronchar, simplemente, a persoalidade, afundindo-a na terra.

A dór d'Hespanha está en carecer d'ideal. en ser folla que moven os ventos reinantes. As gentes caminhan nos días bandeando á corrente, deixándose levar fracas de vontade, e sen qu'a mirada ouse rasgal-a névoa espesa qu'envolve o porvir. As almas cegas marchan privadas de Sol.

Acabouse, naturalmente, aquil da Reconquista que nos dera as esplendideces do século XV. Fracasou, arruiñándonos, o propóseto dos Austrias d'impor á Europa un Imperio Católeco, concentrándose canto de malo había na ideia no chan da Península. E a Améreca, capaz d'encher os soños d'unha raza, non foi un ideal, foi unha mina.

Nin na costituzón interna afinamos coa soluzón. Inda non sahimos desta primeira etapa da hestoria dos Estados que consiste en se formar, en donarse a pauta qu'ha reixil-os, en tel-a, carta i a lei da sua vida Hastra nos textos oficials amóstrase a créncia de que o centralismo non é régime de definitiva satisfaizón

Mais, sobor desto, o sistema centralista, tan apertado unhas veces, ábrese outras, deixando escapar, nas Vascongadas, o concerto económeco, motivo de proveitosa ufanía para eles, d'amarga cubiza e de vergonza para nós, e na Navarra, mediante «a lei pactada» unha eisenzón de feito para os tributos.

Na Facenda Púbrica, con alargos no mesmo Goberno, a Hespanha está submetida, pois, a un régime federativo imperfeito, irritante: agravado pol-o privilexo i-a injusticia qu'encerra. Hai que berrar ben que a Federazón que tanto escandaliza non sería novedade; sería no mais que pornos a todos en pé d'igualdade.

E sempre atopamos que, dentro e fora imos aos tombos, que somos barco a ronza, aboiado nas augas, sen estrela do Norte, obedecendo soilo aos tirós dos refrejos orgánecos.

E cada ano que pasa, ven a pechar mai-l-os hourizontes.

***

Miremos agora por riba do mar, que dilata i-eleva os pensamentos, ise gran engendrador dos nobles propósetos e dos sonados feitos, que infatigabel pela nas nosas portas

Reparemol-a freeha ardente do ideal amerícan

Ten unha constitución politeca intangibel. É federativa. D'ela dijo Gladstone, o «great old-man» d'Inglaterra, qu'era o portento, a obra mestra do espírito human. Nun día, acadaron o fin dun proceso que nosoutros levamos séculos para resolver.

E para saber o que hai dentro desta armazón, que por ser libre é de ferro, leamol-a «Vida intensa» de Rooselvelt, vexamos coma se forman os individuos, as células que costituien aquil organismo, a materia prima de que sai a nazón.

«Non abonda o número para costruir un pobo. A India con trescentos millós de seres, é ancela de corpo e d'alma. A China con catrocentos millós seguirá no sono de serva, mentras violentos despertares non cambeen o fondo desta imensa coleitividade. O anjo da soberanía parés haber abandonado o Ourien-te, É a pracidés, é a malsan dozura, é o gusto na sumisión, i-é a anemia no caralter o que trai estas decadenzas. E son os homes sans, reitilenios, resoltos a pasal-os rudos trava-llos do mundo, os capaces de sentir as suas venas estremecerse d'orgullo coas grandes empresas da sua pátrea, os costructores das nazonalidades.

E tampouco conta o tempo. Quince séculos levou Italia dendes Augustulo á Victor Manoel para rubir dendes aquil inferno d'anarquía en que a sumían Papas e Príncipes, e onde Dante deu seu brado de desesperazón.

A educazón ten a maternidade do patreotismo. A educazón que predique o esforzo, o labouro, a loita, os sofrimentos, que non fuxa a os perígos para conquerír, para sí e para seu país, o espléndido e derradeiro trunfo.

Nosoutros temol-o direito d'esperar que á mocidade americana deveña un día verdadeiros homes americás. Que non sintan a poltroneria nin a debilidade, que non sexan fanfarrós nin fátuos, Que traballen firme e se divirtan firme. Que teñan o espírito craro e poidan mantél-o seu posto diante de toda-l-as circunstancias e contra todo-l-os ventos.

Do corazón veñen toda-l-as alcíos extraordinarias. N'ele s'acorda isa definitiva resolu-zón de chegar â fin ou cesar de later, qu'abonda para romper un mundo de cadeas, e para donar libre paso ás mais outas aspiracíos. E co-ele un puño de gregos fixo añacos o poder da Persia, e nos lameiros da Holanda e nas montanas da Suiza afirmouse a dita i a independenza: Sagra forza que vence o mesmo aos homes que a natureza.

N'hai ren mais estúpido nin mais indigno que a auto-grorificazón. Ante as propeas alabanzas sin fundamento, mistúranse a risa, a piedade i-o desprezo. O probervio american, ordena «falar mainamente e levar na man un bo pau».

*

Hai costume de s'ademirar e horrorizar diante da cíneca baixeza das doitrinas de Maquiavelo. Mais, ensístese pouco sobor do feito de que Maquiavelo faga descansar todo o seu sistema na despreciable crenza da parvidade e da baixa moralidade púbrica da multitude que pide golosas promesas sen se coidar de que teñan comprimento. Dí o mestre italian: «O príncipe ha ser gran mentireiro e gran hipócrita, e toda-l-as suas verbas han estar cheas de piedade, d'humanidade, de religión, de fé simples, de patriotismo, sobor todo de patriotismo porque o vulgo deixase

sempre engadar po-l-as aparencias e n'este mundo non hai mais que vulgo».

A infamia de cantos escribendo ou falando praitican esta políteca, cai inteira sobre a nazón qu'os consinte e os alenta. Os que por probeza d'esprito aceitan inconscentes o papel de fato, non son menos culpabels qu'os que descubren o segredo e conformanse con sorrir ou aproveitarse do engado.

«Istas verbas — concruie Roosevelt — van dirigidas a todos aquiles que con aitos afánanse por realizar un adianto na sua nazón; a os que a pesar das caídas, das paradas, dos erros e dos posibels fracasos, no meio d'unha loita agostadora «fan» algo proveitoso para o ben púbrico; para os homes d'aición que sen ademitir pesimismo nin debilidades, tomando exemplo no campo de foot-ball, jogan lealmente (play fair) e pegan firme e en liña reita (who «hit the line hard).

PORTELA VALLADARES

A NETA DA NAIPEIRA

NOVELIÑA

Elo ocurriu n-unha d'isas aldeias ridentes: cunchiñas mariñans, que somellan nascidas d'un bico da luz no seo escumante das suas amadas rías.

Terra adrento, camiño da camposa arxilaba as suas aiñas mouras opequeno muiño que lindaba ca casa da «Naipeira»; mais moura qu'o muiño: ende mal, sen âas; anqu'as xentes ll'atribuían ben as dos anxos, ben as do demo, según a sorte, baril ou cativa, que desentranábase na maraña enmeigada d'aqueles naipes larafuzados, dobrados, teixos. Era a «Naipeira» unha muller pequena e redondecha como unha piola; ben graciosa e galana como roibens de día morredoiro. ¡Abofé! ¡Debeu de tental-o demo, nos seus quince anos rayosos!: y-ela contaba —coa mais meiga xentileza do mundo— que tan soyo pol-a sua gracia, casou co home mais guapo da parroquia, o defunto «Barre-bostas», alcume herdado dos vellos; pois o «Barre-bostas» mudaba a sua roupiña cada oito días —dendes que retornara da Améreca— y-era home que non se deixaba aforcar por... seis ou sete pares de calzados!

Elo, o certo foi que na súa viudez, a «Naipeira» non apañou mais ben qu-aquelas roupiñas (roupiñas que non lle fixeron xeito, por non ter mais fruto do «Barre-bostas», que cinco rapaciñas cativas) e os calzados que a trillaban (afeita âs zocas) e dos que houbo de separare o par mais lustroso pra qu'o defunto loscira, morto, tanto como o probiño fachendara, vivo; paseándoos, de cote, pol-os camiños, pendurados na moca, e apricándolles o seu verdadeiro uso en romaxes, velatorios, casamentos, antroido, etc., etc. A parexa, mail-as picariñas, comían pol-a noite o que pol-o día traballaban; e a «Naipeira» viuda, ollou de frente a nova vida, sen compaña e sen pan e douse a cavilar, como Fausto (mais que ela non tiña a compracencia de conoscer tan istranos nomes), na maneira de facer rexurdir o tempo ido. Non era muller de s'afogare n-unha pinga d'auga, escadasi, acaíalle mal a a aixada e lle non acaía millor a servidume. O seu curazón, adolorido, arripiouse diante

do pantasma da fame. Aquelas criaturiñas, atrás d'ela, co seu eterno janganillo· «¡pan!... ¡pan! .. ¡dame pan, nana!... ¡E que aquela vociña mansa, sonáballe, alma adrento, mesmo como lle sonaran pouco había, as folgas, berrando, dend'o bandalo da campán, ferruxenta: ¡tin!. . ¡tán!... ¡Os que se foron «non volven mais»!! A «Naipeira» descorazonouse un pulo. Foi pol-o mes de Santiago, cando recibiu «aquela visita del Señor»; pol-a mañán, a romper de día, guindaba as fillas fora da casa: «Idelles dicir ôs viciños que tedes fame, e que non hay fregoliña de broa», e a brincar a mais pequecha, a Loliña, atrás das outras, pillábaa no voo e afanábaa pra drento; pechaba, botaba o ferrollo, erguíaa no colo, e brincando como outra nena, apañaba na ariesa as barredallas d'un pequeno cocedoiro, estinto: alcendía o lume con catro garpallos, máceres, e facíalle un boliño, do qu'ela non probaba rapa! (¡) A sua concencia berráballe âs veces: «¡Non seias Meiga, Marica!! ¿Seiqu'as outras non son as tuas fillas? ¿Non-as trouxeches nas illargas, no canto ond'a trouxeches a ela? ¿Non-a pariche tamén no delor?»... E acalaba a concencia cos bicos tolos, pousados a feixe nas faceiras quentiñas e molaregas da sua Loliña; embicándoa co-a derradeira cunca de caldo, lavado, que lle puido afanar o pote: coa fariña de tres espigas raposas, co muiñeiro lle moía, sen pagal-a maquia... «¡Anda, hó, anda!... ¡pol-a ánema bendita de quen tés no outro mundo!» E cando se resistía facendo mofa d'aquela tonaxe... «¡Faino, Farruco, móema, pra que noso Siñor t'arrede d'unha cárcere!» (Non sei que conta tiña co-a xusticia o muiñeiro de Castelo, qu'aquel rogo domábao ser ipre!)

Un día, non tivo que lle dar a Loliña: nen caldo, nen fariña, e pillándoa nos brazos, e ollándoa longamente e ben de preto, mesmo como si quixera ritratala no bugallo dos ollos... (¡ay, ser!... ¡era a cariña, toda, do fenecido «Barre-bostas»!) botou'a correr camiño de Sada; quería *saber*. Alí, pé d'un regato cantareiro, beira do mesmo Taravelo petou n-unha portiña baixa, non sen asegurarse, dinantes, da compreta socdade d'aqueles paraxes.

–¿Quén é!!

–Son eu, tía Chinta! ¡A «Barre-bostas do Castelo! –berraban, cal s'as duas fosen xordas d'amos ouídos...

–¡Pois entra, filla, entra! e bota a porta que eu non podo deixar o meu laboriño!

E mais entrou, avaladiza, latexando pra demandare.., «unha volta: unha rolda das cartas.» Sentouse n-unha maceira emborcada, a filla apertuxada contra o seo.

–...¿Ves ti somentes pol-as cartas?... ¡Non te me repoñas, que *todas* somos mulleres e a muller *do seu home* pode ben entrar por isa porta co-a cara moi resoña e moi limpa ¡A ver! ¡corta!... ¡non! ¡co-a man esquerda, muller! –alucando as cartas con moito tempero– ...Hay eiquí un home, viudo, que che fai as veiras, inda que se non amostrou, ne-no fará tan longo; e outro... –¡arre, diaño!... – outro. . que cobra pol-o Rey...; ¡é un espada!! ¡hay unha picardía pol-o medio!. . (vel-ahí o as de bastos!) é unha vitoria, con diñeiro e con carta, de por parte! Elo... ¿Non tés ti algún calzado que te trille?... n-iste catro de bastros vexo «cousas perdidas»; roubáronche, por forza, unha peza de roupa, ou teñen mentes de ch'a roubar moi logo... ¡Qué fas, que non atendes!

–Pois mire, tía Chinta: alucáball'o leito, tan portado; o cabezal, garnido de puntillas; ¡tantas guapas imaxes, qu'aquí ten! E... todo isto... ¿Ganouno soyamentes co-a baraxa? ¡tanto ben e riqueza... ¿Saíron d'isas cartas, retorcidas? ¿dos esquirtos que vende, pra bô fadar das bestas? ¡E diga, tía Chinta! ¿qué vou ser eu, no camiño pechado d'unha vida, falla de compañeiro? Cando chegue a invernía, e non haxa ameixeiros pol-os campos adiante..., nen amoras..., nen érbedos..., nen tan xiquer nocellas pra lles lugañal-a fame âs miñas fillas.

E tía Chinta tivo un xesto d'alta sabencia, diño âa sona qu'enche de prata a sua faldriqueira de terliz; y-erguendo a sua tesla, e siñalando o ceo, lle respondiu, visolitrada e meiga:

–Pois ti... !ti serás «naipeira»!

***

Quixo Deus qu'a vella tía Chinta vivise pouco tempo. Dinantes de morrer, chamou por Marica (do «Barre-bostas» de Castelo) e faloulle, mainiña, d'ista sorte:

–Escoita, Mariquiña: eu non hei de vivir; por mais qu'o sinta: eu non teño familia, nen maiores obrigas; teño, por outra unha vella débeda, que consumirá canto na casa gardo:

un pouco de diñeiro, as roupas, os almallos, as galiñas. Mentio facerche un grande favor e podes estimarmo! Pilla aquela peneira; pona ensí... cú pra riba...; ¡anda axiña que non che me gusta nada ista goldra que fai poches no meu peito!

E tirando de cartas, dou unhas cumpridas leuciós â «Barre-bostas» e decíalle, antre cartilorio e cartilorio:

–¿Ti ves aquela Deloriosa, sorrindo, no acougo do seu camariño?... (1) ¡Miña Santa querida! Na primeira semán qu'a merquei, ¡tróugome catorce pesos â casa! Rézolle todo o día, namentras non me chegan os meus siareiros...; cada trinta paternostres fan unha misa... ¡e hay días que lles dou a volta, e fago tres *ondas!*... Rézolle... ¡a sesenta!... ¡a noventa paternostres! ¡E os meus santiños mirando sempre por min!... E namentras estou n-ista cama, ¡veñen as avelaiñas del Señor!... saend'alí... –señalando o curro donde descansa o pequeno camariño da Virxen, eo muro, no que se ven pendurados duas on tres dúceas de cadriños con estampas santas: arriba, en baixo, arredor: é unha parede sementada de Santiños, grandes e pequenos, conoscidos e mais iñorados, dend'a Virxen feitiña, co-a coroniña d'ouro e o ramalliño verde nas mans encrucilladas, hasr'o mozo guerreiro con calzas pretas, capiña voandeira y-espada na erguida man vencedoira.

–...Veñen d'alí, bulindo e rebulindo... e véñense pousare no meu peito!

–Eu coidei qu'eran vermios da couce.. ¡e tiráballes a matar sen doo!...

–¡Non, Mariquiña!! ¡Non matel-as avelaiñas, que son avisos de Noso Siñor! Onte veu unha, grande... vizosa... ¡lumieira! Un siareiro, que buscaba a sua sorte, nas cartas, gozábase n-ela. «¡Mirai tía Chinta! ¡Mirade a miña sorte qu'arrecacha!» Y-eu... caladiña... seguíaa nos seus voos, e sorría por aquela espera murchada!... A volaiña topou, ô fin, o camiño da verdade, e veu pousarse eiquí..., como todas... no seo que lles quere ben! E inda non alboreaba... ¡pum! ¡pum!... petaban na miña porta... ¡e alí estaba a boa nova! ¡a prata! ¡o meu canxe!: o choiño xeitoso, redondo! ¡o bô touciño pr'as tortas! as dondas cobriciós, pra acallentar o corpiño vello d'ista tía Chinta, que non sei como tanto lles meresce ôs Santos!

***

Dinantes de lle pechar os ollos â *sabia*, tomou Marica naipes, bortel, rosarios –habíaos, tamén, onde queira qu'os sostiña un cravo– arrebuxouno todo n-unha regazada (nimbadas d'avelaiñas mouras): entornoull'as capelas dos ollos, botoulle unha oración, sarrapicouna con auga bendita (de sete Pascoas), dicindo, a tempo qu'as abaneaba o ramucho d'oliva, sobr'o corpiño consumido: «Nome do Pai, e e do Fillo, e do Santo Spirtu!... ¡Deus te garde na sua santa paz! –e moi pertiño do ouído– «Daraslle memorias o meu Xaquín... (¡ti sabes ben!... ¡o «Barre-bostas do Castelo!») Dimpois requirtiu âs avelaiñas: «Se sodes pelengrinciñas do Ceu, ben chegadas vos miren istes meus ollos pecadores! Se vides das negreces do lume..., ¡arrenegadas seades, por séculos de séculos, amén!».

Poucos días mais tarde, vendíanse â poxa todol-os bens da tía Chinta: camariño, Santa Virxen, cadriños, cómoda, leito, cunchas –lembranza de moitos mares alongados...– Todo mercou a «Barre-bostas» (con diñeiro empresiado) mais ainda aquel nome e sona de «Naipeira» que a fixo dona de segredos, de loitas, d'almas, de concencias! O eco do chirrido aspro das aliñas do muiño, concertáronse farsas, descontromiñáronse bodas –¡antroidadas spirtuals!–, vendéronse, por milleiras os *esquirtos*, pr'arredar de todo mal os animâs de galla; proporcionáronse xaropos pra s'astruciar o amor d'ista, o diñeiro de aquil... ¡mentiuse pol-a vella! Se non podemos afirmar qu'o demo trunfaba, xuráramos qu'o Spiritu do Altísimo non se deixaba ver por ningures e aquela sua Diviña Nai, aparesciaselles a todos de cada vez mais, agrimadiña, mais melanconiosa: testigo mudo da falsía, da superstición, do inganol

¡El com'a quer! A «Naipeira» pagou axiña o seu choyo e as suas fillas non volveron a xantar érbedos, ameixós, nocellas...; nen-as desbotaron os veciños c'unha mala razón, cansos de velas na sua porta. O muiñeiro moía e cobraba boas maquías, e a naipeira gastaba a reu sayas de baeta ou de pano, sagals ama-

(1) Tipos e costumes copeadas do natural.

relos (pol-a môr do reuma), chambras de lenzo padroeiro, panos santiagueses estrelados de frores e frecos. ¡Se non fora aquela sua Loliña que ll'acababa a vida! Unha tras d'outra, fóranse casando as suas irmans: ista, co fillo do segredario; est'outra, c'un ricacho de «Cuco do Río»; aquela, c'un ché engedellado na gracia hereditaria dos «Barre-bostas»; a mais vella (unha morenota que daba xenio; c'uns ollos, mesmo da parentela da «estrela da fartura»!), namoricouse d'un canteiro ao xeito, e... ¡a ela! En oito, ou dez anos, viuse a «Naipeira» arrodeada de meixelas mouriscas e de luceiros feitos ollos... ¡E aquela Loliña, pol-a que daríaas a todas, sen noivo, sen amor, tristeira, branquexada o mesmiño qu'a imaxen do camariño; levando tamén loito, mais qu'enmascarado en hábeto, pol-a correiña que pende na centura, mais pol-as sete espadas, ¡tan cucas! que somellan crucificarll'o peito.

¿Cree ou non cree Loliña no arte do cartilorio? Algunha vez, arrautada, matou n-un arrabecho aquelas avelaíñas que no seu sintir trizábanll'a mantilla no fondo da ucha. D'outra emposta estemereceuse, cando o desvial-o corpo do vello balcón – dimpois d'unha festa dos ollos, alucando a ría, os montes, o sol alaranxado, o día morredoiro! – apercibiu a naiciña (¡qué tanto amorío lle daba!) debruzada sobr'unha mesa coxa, sen levantar ollo de duas ou tres baraxas esparramadas; pillando ista carta; deixando aquel'outra; baraxando cen veces pra lles zunguir o mísere segredo d'unha vida que tan soyo a Deus llo debía! Abesullando as ánseas dos siareiros, escoitando o trogo da sua nai, avalado conguerizos témeros, demándéndose co frío qu'arripiaba baixaba dos montes, ou rubía da ría, ou nascía d'aquela maldecida baraxa meiga.

E Loliña namorous'o fin! e lonxe de s'esquencer das suas loitas de muller crecente; a loita sobrepúxose, asolagouna, venceuna; por'os qu'ela miraba e mais amaba como próisimos sogros, tan presto foron en conocemento dos namorouzos, repudiárona como amiga, y-embarcaron o fillo, medoñentos de velo enfeitizado pol-as artes, ruís, da «Naipeira» ¡Nada menos qu'afillado do cura, era «o roxo», aquel rapazote de bon porte e fidalgas maneiras: alto, corpudo, roibo; o partido mais rexo do Castelo!, un corpo de xigante; unha alma bendita. E... ¡Porque non-o embarcaron antes! Pra Lola foi tarde... ¡demasiado tarde xa! ¡Mais conviña en que facían ben!... (¡anqu'ela morrese na demanda!) O roxo era diño d'outra caste; ¡nunca pra se abaixar â filla d'unha *sabia*, mitá mintireira, mitá meiga... (¡soupera ela donde finaba a bouga, e onde comenzaba o meigallo!) ¡«Meiga»!... ¡Fuxe, fuxe, pecado! que aquela «meiga» era a naiciña de Lola: unha bendita nai amorosiña!: a qu'enxendrou sen dúbida a cántiga:

(1) Miña nai, miña naiciña,
Com'a miña nai ningunha:
Ela quéntam'a cariña
Co calorciño da sua.

¡Cántas veces a durmía a ela, pequeniña, arrechegándoa contr'o peito, e quentándoll'a cariña, co folgo do seo materno, n-un fogar valdeiro e friento!

A cariña da Deloriosa, esbáese... a de Loliña perde côres e carnes: ¡dixérase que van as duas â tema!

Unha mañán da mais cenza invernía, a «Naipeira» chamou en van pol-a sua filla, pra lle servil-o almorzo. Nen viva, nen morta! Berroulle; xuntous'a xente toda do rueiro; a nai por diante (en cabelo, arrincando adoecida, os bucres acanados, qué foron argullo da sua filliña ausente, desabotonada, ronca de berrar, de pregar, ¡de brasfemar!); recorreron estradas, curripas, custas piosas, aldeias, montes, prayas. Pidíronll'as escumas impiedosas da ría, buscáronna na represa do muiño, demandoulla, a nai, atolecida, ôs ecos, ôs aires, ¡ôs Ceus! Chegouse â Virxen *que lle traía os choyos*... e sacouna do seu camariño... e petando co-a frente no taboado, berráballe:

– ¿Qué mal che fixen eu?... pero, ¿qué mal, o Diosiño querido! ¡Ti miña Siñora, que sofriches d'iste mesmo mal de saudades morredoiras... ¡¡Qué fixen eu, que non fixeran outras? En non matei, eu non vertín sangue alleo! Non arroubei, que mo deron!. . ¡mais malo de lles que naceron bobos! Mentín: *iso é verdade*... mentín e trabuqueinos... ¡mais fixeno pol-o precuro e a saúde das miñas fillas! ¡Minto! ¡minto e reminto! ¡minto sempre! pro, Ti, miña querida, ti sabes ben qu'o fixen... qu'o fago, por Loliña! ¡Tórnama, nai de Cristo!

— — —

(1) Cancioneiro do pobo.

¡Pol-a Coroa d'espiñas!... ¡Pol-o sangue vertido no Calvarie!

***

Anoiteceu o martes d'Antroido. A paisanaxe mascarada, ou soyamentes tiznada co ferruxe do lume, corre, persíguese, brinca, danza axouta. Troulean os mozos, fan trasnadas os rapaces, os vellos se revén, cada un nos seus, rín a estoupare; comen castañas, filloas, orellas; beben resolio, ou cana. Todos viven e gozan; soyo reina o silenzo no achousado vividoiro da «Naipeira»; pasou a tarde atrás do seu alboyo, tirada, sen tremar, sobr'a dura friaxe d'uns fumbelos. No lusco-fusco, retirouse adrento...

– Vés con nós, bolitiña? ¡anda!, que temos filloas e molete!

– ¡Vaite! (Vai, queridiño) Non che teño prestanza pra nada!

– ¿Choras sempre *â nosa* Loliña?

– Non me rompal-as curdas do curazón: vaite, prendiña!

– E se non chega ¿chorarala sempre? ¡sempre! ¡sempre!!! pol-o día e pol-a noite?

– ¡Sempre! sempre! ¡sempre!! E rompeu a xemer, acoradiña.

Co ise estrano temor qu'arreda ôs nenos de prantos e saloucos, o «Naipeiro» – nunca mais os abandoaría aquel alcume! – botouse monte abaixo, e foi levar â casa a risposta, tristeira de bolita.

A vella meteuse na cociña; alcendeu o candil, botou un cepo na lareira e sentouse: non durmía, nen velaba; vidiña e alma istaban sospensas d'un soyo lembrare. Se non soupo xamais canto tempo se pasou â maneira; coriou o seu delirie, un pelo, quedo, dado na portaliña da sua horta.

– ¡Adiante quen sea!

Y-era unha muller; unha muller ou unha nena, cuberta c'un leño, a modo de capa que lle chegaba caxque hast'os pés. Gardaba un lote, moi amodiño collido, e gardáball'o rostro unha grande careta, feita con papel negro.

Agrimous'a vella e arrempuxouna, pra non deixala pasar mentres lle dicía acorando:

– ¿A qué vés? ¿A mofarte das miñas bágoas? ¡Abonda cos rapaces, que non saben pasar sen dar unha martelada na porta! Ou é qu'iñoras onde petas? ¡Ista é a casa da disgrala! ¡Vaite alí donde axouten e rían!

Mais a mascarada non se moyíu; tembrábanll'os fros, inda por fora do forte mantelo, e sen lle contestar, pasou por diante da «Naipeira» hastr'o durmidoiro, no que luscía a Virxen a sua coroniña: as suas sete espadas de prata. E c'unha voz, que parescía non ter dono, crevada, perdida, faloulle así, deixándose caír n-un tallo:

– Un día, tía Marica, quixo vostede saber da sua vida por ver, e soupo! As suas fillas morrían co-a fame,.. a Loliña...

– ¡Cálate, muller, cálate!! ¡Qué me trizades a y-alma, a prenunciar seu nome!

– Tamén eu teño sede da luz e da verdade... ¡tamén eu quero *saber!*

Sen se dar apenas conta do que facía, tremou a «Naipeira» da baraxa, mais da peneira, botou unha xeira, tirou as cartas, saiu o as de bastos, treición e picardía.

Fora, iñase estinguindo todo estrondo. Recollians'as xentes; oubeaba, lonxe, un can; estrelecía.

– Eu quixera saber... s'un home a quen amei me corresponde!...

Lembrous'a tía Marica da filliña, por outros desdeixada, e con rábea contida, tirou de novo, e recolleu as cartas e dixo:

– En fin de contas.., ise home, se xurou, xurou en falso; non vos quixo; mentiuvos...

– E que teño unha filla! ¡unha filla sen pai!!

E asospiraba, cal s'o sospiro ll'arrincase a y-alma!

– Como elo seia. Eiquí está o Rey de bastos... ¡vede! ¡vai de viaxe!

– ¿Pra retornar!...

– Non, ¡nunca! ¡nunca! ¡pasou a mare de unha vez moi chea!

Non dou a triste un chio! Esbarou hastr'os pés da aqueloutrada *sabla*; apagons'o candil, berrou un neno e â morta luz dos cepos recolliu a «Naipeira» â sua Loliña, que lle discía xa na pasión e mesmo boquexando:

– Non mintas mais, naiciña!... ¡Pol-o Deus que nos fixo! ¡todo perdín por ti!... home... amor... ¡honra! ¡A vida que me deches, e lle volvo!... ¡Xúrame pol-a Virxen que m'escoita, que aquesta outra Loliña... ¡iste meu gromo que che deixo en prenda... iste grolo de saugue do meu sangue... ¡Non será nunca «A neta da «Naipeira»!

FRANCISCA HERRERA E GARRIDO.

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

II

AS FÓNTES PR'O ESTUDO DA PROTOHISTORIA GALEGA

E coma semellantes elementos de juizo teremos qu'atopalos nos textos, na epigrafía, na lingüística e na arqueología, compre que denantes de seguir adiante, botemos unha ollada en col d'estas fontes de coñecimento.

Dende ben antigo, cecais dend'o alborexar da Edade do Bronze, as cassiteritas e seguramente o ouro galego, deberon ser oujeto d'un autivo comercio (1) levado a cabo n-un principio por terra e de povo en povo, a semellanza coqu'ocurría co ámbare bálticoe co-as ofrendas dos Hiperbóreos ó Apolo délfico, e mais tarde, asegún testemoio d'Avieno (2) e Strabon, (3) por vía marítima deic'a Tartessos e Gadir ond'o noso estano iba juntarse co-a prata y-o chumbo pra sair logo car'o Oriente nas naves de Tarsis de que nos falan Isaías (4) y-Ezequiel (5).

Tartesios e Fenicios, os mais vellos navegantes históricos que sulcaron nas suas barcas o temeroso océano, tiveron pol-o tanto contauto co-a Galiza e coñeceron sin dúbida as gentes qu'a povoaban, pero d'iste coñecemento apenas chegou a nós unha lembranza escura e desfigurada. O poema *Ora Maritima* de Rufo Festo Avieno, literato e procónsul do século IV da nosa Era, contén unha descripción das costas da Península qu'asegún os seus comentadores está tomado d'un antigo periplo anterior en varias centurias ô nacimento de Jesucristo. Acerca da orige e data d'esta que se chamou *'fonte vella d'Avieno,* teñen andado moi disconformes os pareceres dos erudifos. Mullenhof (1) na Alemaña e Blázquez (2) na Hespaña creron na transcripción d'un periplo púnico do século – VI, o periplo de Himilcon, citado no texto do poema, pero Marx (3) e Schulten (4) estimaron en troques que se trataba da tradución d'unha geografía massaliota do século – IV, anqu'o segundo d'istes autores despois d'un fondo estudo da cuestión, reutificara o seu pirmeiro punto de vista atribuindo nas suas derradeiras pubricaciós (5), a fonte vella d'Avieno â mesma data que Muilenhof e Blázquez, e dando as noticias n-ela consinadas acerca das costas ocidentás da Europa, un orige tartesio aproveitado pol-o geógrafo marsellés.

Respeito da interpretación do texto do poema e da localización das tribus, cabos e illas n-il nomeados, a disparidade anir'os comentadores ainda é mor, sendo d'abondo pra probalo o decir qu'as mesmas gens y-os mesmos accidentes geográficos son postos por Cosla no E da Hespaña, por Blázquez nos Algarbes, por Sarmento (6) na costa W de Portugal e por García de la Riega (7) na Galiza. No día e gracias ós estudos de Schulten e de Bosch Gimpera, de que logo nos ocuparemos a topografía do poema d'Avieno aparece mais acrarada que

(1) En col do estano galego e do seu comercio nos tempos pecromanos, vex.
Hugo Obermaier, *Impresiones de un viaje prehistorico port Galicia*, pags. 35 e segs. (Orense 1925.
(2) *Ora Maritima*. v. 114.
(3) III. V, 2.
(4) XXIII.
(5) C. XXVI, vers. 12.

(1) *Deutsche Altertumskunde* (Berlin 1890)
(2) *El Periplo de Himilco*, Bolet. de la R. S. Geográfica.
(3) *Avienus, Real-encyclopädie* de Pauly-Vissowa.
(4) *Hispania, Real-encyclopädie der Klass. Altertums.*
(5) *Fontes Hispaniae Antiquae*. fas. I.
(6) *Ora Maritima* (Porto 1896).
(7) *Galicia Antigua.*

denantes, pero esta craridade é tan relativa, que non permite pol-o menos no que fai relación á nosa terra, mais que deducciós conjeturás.

E fora d'esta lembranza escura, ningunha cousa mais nos deixaron Fenicios e Tartesios. Os pirmeiros, o mesmo qu'os seus irmaus e sucesores os Cartagineses, sabido é que nunca foron afeizoados a procramaren as conquistas do seu comercio, e que precuraron pol-o contrario, escondelas ós ollos de posibres competidores, y-encanto ós segundos, nada nos queda pol-o d'hoxe, da sua antiga literatura, facéndose necesario agardar os resultados das excavaciós emprincipiadas no suposto emprazamento da milenaria Tarsis, das que poderá sair cecais algún lostrego qu'alumee moitas escuridades da protohistoria galega.

En troques do silenzo de Fenicios e Tartesios, tivo a antiguidade a leria faladora dos Gregos. Anque non se conserva mais qu'unha parte mínima da sua prodixosa produción literaria, podemos n-ela segirmos paso a paso o progreso das suas descobertas geográficas o avance das suas colonizaciós y-o desenrolo do seu comercio; pero Galiza, a pesar de canto se ten dito en contrario, queda fora do alcance d'estas colonizaciós e d'iste comercio. Tense falado tanto e por tan outas autoridás dos estabrecimentos helénicos nas nosas costas, que cecais pareza atrevimento o negar cousa que persoas de tan grande sabencia teñen afirmado; pero a pesar d'elo, non podo deixar de consignar eiqui qu'os investigadores mais modernos nin xiquera fan mención de semellantes colonias, tidas no dia por fabulosas. En efeito: fora da ingenua historia que nos conta Asclepiade de Mirlea, (1) fundado sin dúbida n-algún parecido de nomes *Grovii* con *Grrail*, *Cilenos* con *Helenos*, *Tude* con *Tydea* coma creen Murguía (2) e Leite de Vasconcelos (3), e reproducida despois pol-os escritores posteriores en col do viaxe de Teucro e Amphiloco, nada hai que permita supor o estabrecimento dos Gregos na nosa patrea. Sería tarea moi longa o examinarmos detidamente esta cuestión, y-así, pra non pasala en silenzo, limitareime a facer constar istes tres feitos reveladores.

I. Ningún escritor anterior á conquista romana fala de colonias gregas en Galiza. Polibio mesmo, o honrado e coidadoso Polibio, que foi o que debeu recoller acerca d'ela as pirmeiras informaciós de boca dos soldados de Decimo Junio Bruto, chámalle *país descoberto fai pouco*, (1) y-ainda engade qu'o Océano exterior era descoñecido pr'os seus compatriotas (2). Mais tarde, Strabon (3) ven confirmar estas afirmaciós do megalopolitano, ó decir qu'o isolamento en que vivían os galegos era a causa principal da brava rudeza dos seus costumes.

II. Asclepiades y-os seus repetidores non atribuyen a colonización grega do noso chán a Gregos históricos, senon a persoages míticos, a héroes das leendas homéricas e do ciclo troyano, coma Teucro, Diómedes e Amphiloco, e sabido é canto espallaron os retóricos helenísticos istes priges troyanos dos que nin a mesma Roma se viu libre. E coma queira que no dia ninguén concede valor ningún á leenda d'Eneas nin a outras que se lí asemellan, non hai motivo pra que Galiza sexa unha escepción á regra general.

III. No territorio ocupado pol-as tribus dos Gravios, Helenos, Tydenses e Amphiloquios, que Strabon, Plinio (4) e Justino (5) nos dan coma descendentes dos Gregos, eisisten estaciós da Edade do Ferro tan importantes com'as de Santa Lucía e Sania Tecla, y-en todas elas ten aparecido un cadro uniforme de civilización posthallstáttica, sin que teña sido atopado nin o mais miudo oujeto de procedencia grega.

Non, os Gregos non colonizarou nin comerciaron con Galiza. No ano —630 aprousimadamente, puxérons'en contauto por vez pirmeira co-a costa atlántica d'Andalucía. O samio Kolaios (6) empuxado pol-o trebón, chega a Tartessos, ten alí boa acollida, troca e vende e volta á sua terra con tal cantidade de riquezas, qu'os Focenses, os pirmeiros dos

---

(1) In Strabon, III, IV, 3.
(2) *Hist. de Galicia*, I Edición., I., I,
(3) *Religiões da Lusitania*, I., II, pags. 74 a 77 e *Nota a respeito dos Grovios e Celticos*, *O Archeologo Português*, vol., XIV, pags., 131 e 122.

(1) III, IX.
(2) XVI, XV.
(4) III, I, 8.
(4) IV, 24.
(5) XLIV, 3.
(6) Herodoto, VI, 152.

Helenos qu'asegún Herodoto (1) fixeron longos viages marítimos, non tardan en seguil-os seus pasos. Por un istante, istes Focenses entón na sua mais outa autividade colonizadora, parece que van arriscarse pol-o mar exterior, pero tropezan co-a resistenza cartaginesa e teñen que recuar y-estabrecerse nas costas do Sul e do Levante e da Hespaña, fundando as colonias de Mainake y-Hemeroscopio, já despois da fundación de Massilia, coma se cré generalmente, já denantes, asegún o parecer do sabio Clerc. (2) Istes viages e colonizaciós focenses refréxanse nos escritores helénicos das centurias VII, VI e V denantes de Jesucristo: Hecateo (3) coñece já as tribus ibéricas do SE y-E da Peninsua; Stesicoro de Himera (4) fala de Tartessos e Anacreonte canta ô rei Argantonino o da longa vida; pero as ribeiras do mar exterior siguen sendo iñoradas por todos eles. Hesiodo (5) no século – VII, dí somentes qu'están habitadas por Ligures; Hecateo, (6) no – VI, confesa non saber nada acerca do contorno ocidental do Ecúmene, y-Herodoto do – V, si ben coñece ós Celtas que viven por riba dos Cynetes do cabo San Vicente, (7) decrara non ter noticia ningunha do lugar ond'están as Cassitérides, atrevéndos'afirmar tan soilo, qu'o estano ven d'algún lugar retirado d'Europa, anque non de fora do seu recinto. (8)

Despois da V centuria, os Gregos vóltanse car'Oriente... As espediciós dos Esparlanos pirmeiro e mais tarde as conquistas d'Alexandro, absorven por compreto o millor das suas autividás. Pero eiquí no Ocidente, queda Massilia herdeira do esprito mercantil e do alento mariñeiro de Focea, y-os seus homes que souperan encontrar dendé Mainake o camiño que levaba ós jacimentos de prata do val superior do Betis, tratou tamén de buscal-os vieiros marítimos que levaban ós países do estano e do ámbare, e no século – IV, un geógrafo y-astrónomo chamado Pytheas, vencendo sin dúbida os ostáculos qu'a desconfianza púnica

(1) I, 163.
(2) *Les premiéres colonisations phocéennes dans la Mediterranée occidentale. Revue des Etudes anciennes*, VII, 1905.
(3) *Fragmenta*, Muller-Didot.
(4) Schulten, *Hispania*, pag. 79. (Barcelona 1920).
(5) In Strabon, pag. 99.
(6) *Fragmenta*, Muller-Didot.
(7) II, 33 e IV, 49.
(8) III, 115.

había por á sua empresa, aparellou a sua nao e bótase mar adiante en precura d'aquelas regiós misteriosas.

Saíndo probabremente de Gades, costea Portugal, Galiza e Cantabria, pasa por frente das praias da Galia, esprora as ribeiras británicas, visita Escocia, e a vista o océano boreal, o mar Cronio dos antigos, glado e bretemoso. N-outra nova espedición éncamíñase Pytheas ás terras do ámbare e percorre e recoñece os esteiros dos ríos da Alemaña do N. N-un e n-outro viage, o navegante marsellés tivo que visital-as nosas costas e recoller datos intresantisemos que debeu consignar nas suas obras *Descripción do Océano* e *Periplo*, das que por Disgracia non se conserva mais que miudos anacos que nos foron trasmitidos por Strabon, Plinio e Polibio, os que levados amais por unha crítica trabucada deron pouco creto ás afirmaciós de Pytheas e calificaron d'invenciós moitos dos seus descobrimentos.

Tírase así e todo d'istes anacos, comentados por certo ben sabiamente pol-o Sr. Blázquez, (1) qu'o esprorador marsellés ocupouse da Galiza, que fixou a posición das Cassitérides con relación ó Promontorio dos Artabros e que foi o pirmeiro que determiñou o cambio de direición da nosa costa, sendo pol-o tanto o descobridor asegún Schulten, da forma peninsuar da Hespaña.

Pero qu'esta expedición de Pytheas foi un feito isolado, e que despois d'il o roteiro qu'il descobrira non foi frecuentada, demóstrao o esquecimento en que caíron as suas obras y-o pouco tino que d'elas diron os geógrafos posteriores. Por outra parte, e case sincrónicamente cos viages de Pytheas, a invasión na Provenza dos Galos, que botou car'ós Alpes ós rudos Ligures, nemigos costantes dos colonos focenses, permiteu a istes, por medio dos seus novos veciños, mais civilizados, e sobre todo mais filhelenos, utilizal-o vieiro fluvial do Ródano pol-o cal chegaron logo a Massilia os estanos bretós e galeses, perdendo Galiza todo intrés comercial pr'ós autivos mercaderes d'aquela repúbrica, que non intentaron nin despois da pirmeira guerra púnica, renoval-as audaces expediciós de Pytheas.

Y-así durante tod'o século – IV y-a pirmei-

(1) *Pyteas de Marsella*. (Madrid 1913).

ra mitade do –III, os coñecimentos en col dos países ribeiraos do mar exterior non milloran nada, y-en Aristóteles (1) Timaios, (2) Éforo, (3) e no seu repetidor no século –I Scimno de Kios, (4) aolpamos sempr'a mesma noticia vaga acerca dos países centrás y-oucidentás da Peninsua, que son somentes desiñados co nome de *Kéltike*, mais sin acompañar ningunha indicación geográfica nin a mais pequena distinción etnográfica dos povos qu'a habitaban.

Finada a segunda guerra púnica, emprincipian as longas e sanguiñentas loitas da conquista romana. Deic'ós derradeiros momentos da insurreición de Viriato, Galiza non é tocada pol-as legiós invasoras, mais en –139, Quinto Servilio Cepio combate já cos Calecos, probabremente na provincia portuguesa de Traz-os Montes, y-en –138 ou –137, Decimo Junio Bruto penetra na nosa terra que dend'aquel entón comenza a ser mencionada.

Pero que denantes d'esta campaña non era coñecida, ben o amostran os mesmos historiadores romanos e gregos. Polibio, falando en geral da Peninsua, di: qu'o nome d'Iberia dábase soilo *á parte qu'está sobr'o Mediterráneo, deic'ás colunas*, e qu'a porción restante, *ainda non ten nome por se ter descoberto fai pouco tempo;* (5) e Veleyo Paterculo, (6) escribe: *E adiantándose Decimo Junio Bruto hastra lugares dos que nin xiquera se tiña ouvido falar, mereceu o alcuño de Caleco;* e Livio, (7) cóntanos canto foi o terror dos soldados ó verse obrigados a pasal-o Limia, qu'iles coidaba o Lethes, o río infernal do eterno esquecimento; e Floro (8) relátanos com'o ver afundirs'o sol nas augas do noso mar, sintíu o general de Roma un religioso temor, e tivo medo de ter cometido un sacrilegio.

(Coniinuaráse)

(1) *Metereologicas*, I,13, 19 e 20 e *De animalir genera* 35.
(2) Geffcken 155. Cit. por Schulten, *Hispania*, pag. 82.
(3) *Fragmenta Histo. Graecorum* 1,254.
(4) *Fragmenta* 162.
(5) III, IX.
(6) II, V.
(7) *Periocha* LV.
(8) II, 17.

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

A mais d'esto, en toda cencia, asegún dis, hai que supor principios nos que non convén porfiar. Pol-o tanto, o que d'iles se siga, serán cousas supostas, non sabidas. El hai nada mais triste? Pra que sepamos, compre iñorar. Pois, qué outra cousa é o supor algo, senon ademitil-o que non sabemos? Millor sería, se cadra, o saber primeiro os principios? Nego os principios da tua arte: próbaos. Se non debe argumentar contra os que negan os principios, has dicir. Non sabes probar; és iñorante, non sabio.

Mais toca â cencia superior e común o probal-os principios das outras. Entón, aquil que eña esta cencia común, pode que o sepa todo: ti non sabes nada. Pois quen non sabe os principios, non sabe a cousa.

Mais, qué é esa cencia común? É pasmoso de que xeito istes artistas, dividiron pra si os oficios e siñálanlles lindeiros, da mesma maneira qu'o pobo mesmo adauta e reparte a terra. Costruiron o imperio das cencias; a raíz das cales, e o xuez supremo, é a cencia común â que refiriron os probremas supremos.

Esta é a que dá leis âs demais, as cales teñen que recibilas como valedeiras a ningunha d'elas élle lícito impunemente meter man no d'ela, nin no das outras. Así, porfían toda a vida, sobr'o ouxeto de cada cencia sin haber quen falle iste preito (ou millor iñorancia). Se algún trata dos astros na físeca, faino, din, en canto físeco ou en canto astrónomo: e un di: qu'aquelo pillouno empresiado do aritméti-co; e outro que aquelo furtoullo ô matemático.

Esto que é? Non son enredos de rapaces? Pois istes, en calquera sitio púbrico, rúa, praza ou campo, costruyen hortas, tápanas, e cada un privalle ô outro entrar na sua. Eu ben vexo o que esto siñifica: como cada un d'iles non o pode abranguer todo, iste colle pra si unha parte, aquil colle pra si outra. Por esto se non sabe nada.

Todal-as cousas qu'están n-iste mundo,

mundo, cospiran â composición d'unha soya: nin unhas poden subsistir sin outras nin éstas conservárense co-aquelas; porque cada unha representa un rol particular difrente da outra; mais todas contribuien a componen unha soila. Aquélas causan éstas; éstas son causadas por aquélas. Se non pode espresal-a concatenación de todal-as cousas.

Non é pois d'ademirar que descoñecida unha soila s'ignoren as outras. Veleiquí a causa de que, quen trata dos astros inquerindo os seus movimentos e a causa d'iles, aceute do fiseco coma probado o que é o astro e o que é o movemento, inquerindo somentel-o movemento e a sua variedade e multipricidade.

Do mesmo xeito tocantes âs demais cousas. Mais esto non é saber; pois o verdadeiro saber é coñecer primeiro a esencia da cousa, y-en segundo lugar os aicidentes cando a cousa os ten. D'elquí síguese qu'a demostración non é un xiloxismo centifeco, antes ben que non é nada, porque asegún tí, sô demostra qu'eisiste o aicidente (pra min o mesmo si demostra que eixiste unha cousa, como si a esconde, non fai mais que perturbal-o espritu), mais a definición da cousa, supona. Nada saben os que teñen fé nas demostracións e d'elas agardan a cencia; os qu'as condenan tampouco saben nada asegún tí; o mesmo hei probar eu: logo ninguén sabe nada.

Na cencia, s'admites a miña definición, hai tres elementos: ***a cousa que ha ser coñecida, o coñecemento e a perfeución*** eisamiñaremos arredadamente cada un d'ises elementos, pra despois deducir que non se sabe nada.

Primeiramente, cántas son as cousas? cecais infinitas non somentes nos individos, senón tamén nas especies Negarás que sexan infinitas, mais non probarás que sexan finitas, pois non pudeches enumeral-a mais pequena porción d'elas eu apenas coñecín o home, o cabalo e mais o can. Logo d'esto nada sabemos. Pois nin tí tés visto a fin de todal-as cousas, nin eu a sua infinidade, e mais maxino que son infinitas cal é o certo? Ti verás: pra min nada.

Mais has dicir por que o qu'as cousas sexan infinitas, pode impedil-o coñecemento d'unha soila? Asegún tí por moitas: pois compre coñocel-os principios pra coñecel-a cousa; cecais tamén a materia e a forma; mais no infinito, as infinitas materias cecais sexan distintas en especie (anque ti non queiras que ninguén distinga, a materia pol-a especie, posto qu'a privas de toda forma: d'esto hemos falar logo). Tocantes â forma non hai duda; agora ben, do infinito non hai cencia.

Mais dis: a materia das cousas infinitas pode ser a mesma. Certo, mais tamén pode non selo, e por esto ser múltipre. Cecais eisistan outras cousas inteiramente difrentes das nosas, e que ningún de nós coñece; mais o que pode ser e non ser, é dudoso que sea d'iles. Asegún tí, a cencia é d'aquelo que é e non pode ser d'outro xeito. Non compre tampouco qu'as cousas sexan infinitas pra qu'a materia sexa diversa, pois pra ti que crees que son finitas, non consta hastra agora, nin ha constar nunca (anque pódense engañar) si a materia do ceo é a mesma qu'a dás cousas da terra. Cecais non hai unha materia propia dos espritos, por mais que se chamen simpres? Por certo.

Afirmas que hai moitos xéneros d'iles, e pol-o tanto moitas difrencias. Logo conveñen n-algo común, qu'asegún tí é a materia; e difiren n-algo que é a forma. Mais e os aicidentes, non teñen cecais materia propia? Ti chamas xénero â sua materia e difrencia â forma. A materia dos astros é a mesma qu'a do ceo? Nono sabes; semella que non é a mesma. Logo ignoranse cales e cantos seyan os principios anqu'as cousas sexan finitas. Non hai estabilidade nos principios; os principios do home son os elementos; d'istes hai esta materia y-esta forma; d'esta materia e d'esta forma hai outras mais simpres: do león, do pollino, do oso; así hastra o infinito.

Tocantes âs formas, non hai duda que no infinito han ser infinitas. Mais convén coñecer previamente os principios. Has dicir qu'os elementos non son os principios; d'esto hemos falar dispois. Non haberá principios, pois do infinito non hai principio. Mais non saberás millor por esto o que sexan as cousas finitas. Nin o pirmeiro principio é o mais preciso de todos pra nós: pol-o que, tampouco os demais que d'il derivan. Logo non sabemos nada.

Ademais, nas cousas, unhas son *a se, ex se, in se, per se e propter se* (permitásenos falar

d'iste xeito) e a esto chaman os filósofos causa pirmeira e os nosos escolásticos, Deus: toda-l-as demais non son nin *a se*, nin *ex se*, nin *in se*, nin *per se*, nin *sibí solís*, nin *propter se*; senon *ab allis, ex allis, in allis*, e *propter allis*. Convén coñecer unhas e outras. E quén é o que coñeceu perfeitamente a Deus? «Me non verá o home e vivirá». Por esto soyo foille permitido a Moisés velo *per posteriora*, ou sexa, pol-as suas obras. D'elquí di San Paulo: «*invisibilia Dei per ea que facta sunt intellecta conspuciuntur*».

ARCHIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

CONTOS

A muller sagreda

Unha vez pasada, había un mozo fillo do señor alcalde. era moi bó mozo, a todal-as mozas que falaba co-elas, as engañaba, y-entonces un día púxose a pensar e dixo pra il mesmo:

—Pois todas (suprimimos *pudoris causa* a espresión empregada pol-o narrador) son por un geito, já non vexo muller pra casar co-ela qu'eu lle teña confianza.

Entonces volveuse pensar qu'había unha na parroquia qu'era coxa, fea e probe; entón dixo il:

—Voulle falar sacretamente, qu'esa teño a seguridá que (o mesmo qu'arriba)...

E faloulle e casou co-ela, e unha noite, estando na cama, díxolle ela:

—Ay, Manoeliño, quéroche moito!

E dixo il:

—Porqué dís eso, muller?

Entón díxolle ela:

—Porque tiñas tan boas mozas e ricas e nonas quixeches, pra casares comigo, coxa, fea e probe.

Entón contestoulle il:

—Pois eu quíxente porque figúraseme qu'és unha muller sacreta.

Entón ela contestoulle:

—Manoeliño, sacreta coma min non hai outra, pois parín sete veces, e ninguén o sabe, soilo o sabes tí agora que cho digo eu...

O lobo sin rabo (1)

Unha vez pasada iba o lobo andando e chegou a un campo; andaban dous carneiros e díxolles:

—Vouvos comer.

Os carneiros dixéronlle:

—Comerasnos, pero pirmeiro, tés que nos axudar a partil-o campo.

Mandárono pór no medio e iles viñeron a correr e déronlle unha atopada, e o lobo marchou rabeando, e foi andando e chegou a outro campo; andaban unha besta co-a cría, e díxolles:

(1) Velequí un conto da categoría, tan espallada na nosa terra, dos *contos des bestas*. Ainda qu'istes señan sinxelamente *contos* e non *leendas*, non por iso deixan os mais dos etnógrafos e folkloristas de lles atribuiren orige totèmico. N-iste caso, compre que falgamos notar unha cousa ben chocante: por unha beira, o lobo, a ineca fera verdadeira que hai en Galiza hoxe en día, deu nacencia á un vasto folk-lore medoñento no qu'o lobo aparez coma sendo o terror da gente. Os homes vólvense lobos *lobis homes* ben por un maldeo de nacencia, ben por unha fada (maldición) que lles botan, pra faguer estragueira nos seus semellantes. *Ver o lobo* é termo de comparanza pros meirandes medos. Ainda se pensa que, ó que s'atopa

—Vouvos comer, ou a ti, ou ó fillo.

Entón a besta díxolle:

—Comerás, pero pirmeiro quería que me sacases un pico que teño n-un pé.

Il vai sacarllo, y-ela deulle un couce e o lobo marchou sen poder comer nada. Foi camiñando, entrou n-un forno, ond'estaban unhas cabras fiando, e díxolles:

—Vouvos comer.

—Tés que nos cantal-a misa pirmeiro.

E púxose a cantal-a misa y-elas entonces botáronse a escurnichalo e non tivo mais remédeo qu'escapar, e foi pol-o camiño andando, chegou onda un carballo e púxose pensando, dicindo:

—Cand'eu fun partidor de campos... Cand'eu fun sacador d'espiñas, e cantador de misa, se viñera un rayo e me partira, já me daría a risa!

Un carpinteiro qu'estaba por riba do carballo, deixoulle cair o machado e cortoull'o rabo e o lobo marchou mais enfadado.

As bodas no ceo (1)

Cando un zorro víu que estaba a aigue baixa, díxolle moi cordo:

—E logo pra donde vai, comadre?

—Vou a úas bodas ó ceo.

—E vostede quéreme levar a min tamén?

—Si.

—E pois logo baixe pra poder subir.

Mais cando iba subindo a aigue co zorro ás costas, deu a aigue unha sacudida y-o zorro que iba tranquilo soltouse. Mirou pra baixo e víu que había úa pena e díxolle:

—Escapa pena, que te esfacho!

E como non escapou, rompeo as costillas o zorro y-a aigue ríuse das suas desventuras

Recollido en

LAMAIGLESIA, PUEBLA DO BROLLÓN

Arriba difuntos

Estaba un xastre velando un defunto cando eran os tempos que lles poñían na caixa (ou ataú) alaxas ó defunto pra que disfrutase delas na sua vida futura y entonces alá á alta noite entraron os ladrós na igresia (pois estaba elí o defunto yo xastre) e o xastre víuse apurado co medo, e non pudo valerse d'outra artimaña que de decir: ¡Arriba defuntos que imos todos xuntos! baixando pol-as escaleiras da tribuna pelando coas tixeiras nas barandas das escaleiras e formando un ruído tremendo; puxéronse en fuga os ladrós deixando todas as alaxas que sacaran de xunto o morto, pensando que viñan os outros pol-as escaleiras da tribuna e sin darse conta da fantasma que lle infundíu o medo, desapareceron da igresia quedando o xastre en paz. (1)

LAMAIGLESIA, P. DO AROLLÓN

A disposición do ancians escarmentado

Había en certo pobo un modesto anciano que tiña tres fillos e fíxolle a millora ô mais vello, e despois que estaba millorado, o vello víase nelas, o erdeiro tal tratábao mal sin acordarse dos beneficios da mellora, y os demais como lles desagradou o feito tamén lle daban garapaldos; púxose o vello a pensar e pareceulle que lle poñería término á pauliña con un novo argumento.

Buscoulle un amigo certa cantidá de

---

c'un lobo, entralle un pasmo especial, de gello misteiroso e preternatural... E por outra beira, o lobo, en contos de bestas coma iste, aparez de cote faguendo o papel de parvo, sendo todal-as bestas a meterlle chascos e pegolas, nas qu'il cai sempre, principalmente cando se ten qu'entender co raposo. Iste pol-a contra caseque de cote sai ben das aventuras. E fagamos notar de camiño que, si o peisano galego lle ten xenreira ó lobo, non lla ten menos, antes lealle mais se cadra ó raposo. Tellen importancia estas consideracións prâ interpretación dos nosos contos...

(1) Esta variante da fábula da àgula e o sapo-concho, áchase moi espallada. Coñecemos versións mais rematadas a qu'a esta. Conservamos n-istes contos recollidos en Lamaiglesia as propias verbas coas que nos foran trasmitidos por escrito. *Aigua* por *águia* adóitase dicir en moitos lados, e è espresión engebre. Non tanto a forma en qu'eiqui ven: *aigue*.

(1) O mesmo conto haino n-Asturias. É Cabal traino no lib. cit. co título de *El real del sastre*, mais desenvolto que na presente versión, e compricado co dos ladrós os que fixeron fuxir metendolles medo, do que hai tamén eiqui varias versións

diñeiro y-encerrándose na sua habitación puxo os cartos sobre a mesa, y-empezou a contar e facer paquetes, a facer ruído como si fora unha tesoureiría, mais os fillos como estaba encerrado moveulles a curiosidá ver o que o vello facía e ó velo tan precavido co aquila fajina (sic) creendo que os diablillos lle trouxeran cuartos, empezaron a arrepentirse, e no sucesivo todos a porfia lle viñan preguntando que servicios deseaba co oixeto de ver quen podía conseguir o peto ó fin da vida do vello, pero cando o vello morreu foron mirar o arcaz e tiña o vello o testamento (que era un cachimporro) con un papel que decía: O que dá o que ten antes da morte merece que lle den con un cachimporro na frente: acabando desa forma as esperanzas dos malvados fillos. (7)

LAMAIGLESIA P. DO BROLLÓN

Mais canteiros que talladas

Traballando doce canteiros en certo pobo un día á hora do xantar empezando a comer colleron cada un sua tallada e (como non había mais que once) nadia se deu de conta mais qu'o que quedou sin a tallada: díxolle o faltoso os outros: Jaio (rayo) e todos collestes e ningún se acordou de botarlla bendición. Volveron todas as talladas á fonte yentonces o pícaro canteiro dixo.

—Diolas bendiga pra nosa barriga, pejebyo peje todo María Santísima!

Entonces descubríuse o secreto dándose conta que viñan menos tallada:

—Jaio e vos non vistes que faltaba unha tallada e quedábades tan conformes!

(LAMAIGLESIA P. DO BROLLÓN)

O almorzo serodio

Traballaba outra cuadrilla de canteiros n-un pobo e como lle viña o almorzo tarde, todos os días, eles non podían decilo alto entre todos (porque andaba o amo co iles) e entonces poñíanse a cantar:

Xan da fustra vai rastreiro
Ya jarapica non ven
A culpa tena a manata
Co manato nona ten. (8)

Consultoulle o home á muller je qué dirán os canteiros (ou que quererán decir) que todos os días cantan esta cántiga entre eles: Xan da fustra...

—Vaite burro ¡Éche por que lle vai a comida tarde e dicen que o sol vai alto e q'uo almorzo non lle ven, que a culpa que a teño eu que tí nona tés por que estás con eles.

(LAMAIGLESIA P. DO BROLLÓN)

A fogaza

Pasaban ús barrosos unha noite por unha ponte, e virona lua alá abaijo qu'espellaba no río. E un d'iles dijo:

—Ay hó, ollai que fogaza hai aló embaijo: imola coller?

—Imos — responderon os demais. E o que faguía de mestre, dijo:

—Pois imos faguer o garamallán.

E púxose agarrado co-as duas maus ó pretil da ponte, pol-a parte d'afora outro agarrado ás suas pernas, outra ás

---

(7) N-outra versión ouvida pol-o que nol-a contou, no Castro Caldelas, o arcaz aparez cheo de pedras, y-enriba unha cachipoerra con iscripción;

O que dá do que ten antes que morra,
Merece que lle den co-esta cachiporra.

Moralexa que pasou a dito popular que se dí moitas veces; case a proberbio ou refrán.

Hai unha versión d'iste conto, que tamén trai C. Cabal cu título de *La herencia*. O testamento — moralexa está en bable:

El que da lo que tien antes de la muerte
merez que i den con un cantu en la frente.

(8) Esta cántiga está no *argot* dos canteiros, do que sábese hai variedás difrentes. Non atopamos as equivalencias das verbas aiquí empregadas, nin no libro: *Verbo dos Argónas*, de Xulio Ballesteros, nin no vocabulario dos cesteiros de Mondariz n-iste boletín pubricado. As verbas *xarapica* e *manato* témol-as ouvido, sen que poidàmos asegurar si co mesmo sinificados que n-iste conto. Os contos de canteiros *(barrosos)* son moitísimos os que hai. Despios d'iste vai outro que un informador ouviu contar no Castro de Caldelas.

do segundo, outro ás do terceiro, e asina pendurados os ús dos outros, que é ó que chaman faguer ó garamallán, ate qu'o de mais abaijo chegaba ja perto dó río. Entón berroulle ó d'arriba:

—Estira unha miga que caxe lle chego!

E o qu'estaba collido ó pretil respondeu:

—Agarda, dèijan.e cuspiñar as maus!

Soltou as maus pra cuspir n-elas pra s'asegurar ben, e foron todos o río...

(CASTRO DE CALDELAS)

OS HOMES OS FEITOS AS VERBAS

LUBICAN, por ARMANDO COTARELO VALLEDOR. Santiago, 1924.

O teatro galego pódese gabar d'iste drama rural – «conto dramático de lobos e de amores» – onde trunfan os dereitos principios da arte, tamén importante no aspeuto lingoísteco, pol-o traballado do estilo poético e pol-a chea de verbas escolleitas que contén, moitas d'elas esquecidas e todas de moita belideza e rica espresión. O Dr. Cotarelo traballa o galego coma moi poucos.

O drama vai coma dixemos, pol-o bó vieiro. É n-unha noite coberta de neve na montana, e no ambente carregado d'alentos de leenda e de vida antiga, hai un aquel de símbolo e de misteiro. As forzas ocultas que de cote móvense antre nós, e a miudo nos moven, as forzas qu'outrora se cadra chamarían deuses, e que fan a traxedia, e cecais tamén a vida toda, entran en jogo d'un geito caxeque patente.

Hai eiquí dous lobos: o que baixa famento da serra leval-a ovella branca da Tia Miñota, a vella sabidora de tradicións e de remédios, e mais outro qne ven da vila prender un ruín meigallo na y-alma d'Inesa. Ó cabo os dous loitan a morte, y-esta traxedia derradeira salva a aldea.

Todo é n-iste conto dramático, sinxelo e levado de maneira sintética, asegún a téinica verdadeira que debe ter o teatro grande. Todo sirve pra algo; non contén elemento ocioso, e mais que nada, está ben dado o fondo, o fondo espiritual do asunto e do cadro, non queremos dicir o fondo pintoresco o que chaman «ambente», que é cousa mais doada. O que se quer n-esta clás d'obras, é que sexan com'unha entrada nas lonxanías do espríto da gente e da raza e do ambente mesmo, que teña atrás d'elas e da sua trama, unha perspeutiva d'alma. E esta tenna.

Volume trás volume, vai o mestre Cotarelo desenrolando a sua obra poética, de verdadeira importancia na renacencia galega. E ha ser no teatro ond'ha deixar meirande traza e siñal do seu traballo de devanceiro do mañá. Por qu'il está antr'os qu'emprincipian agora; seu posto áchase ond'os mais novos, servíndolles de guieiro.

V. R.

UN EPISODIO DE LA VIDA ACADEMICA DE DON DOMINGO FONTAN, por SALVADOR CABEZA DE LEÓN (Discurso lido no Seminario d'Estudos Galegos de Santiago), Cruña, 1924.

O douto Decano da Facultade de Dereito de Santiago refírenos o que lle pasou ó sabio autor do Mapa de Galiza c'uns alumnos nugallaus e uns pais d'ises qu'andan atrás do aprobado, mala fada que, com'indica o ilustre Dr. Cabeza, pesa enriba do púbrico enseño na Hespaña. Pranteia iste traballo o noso mais grave probrema pedagógico, e vemos por il qu'o mal ven já de moito tempo, o qual da ainda mais releve á figura inmorrente do noso gran matemático e geógrafo, que n-il aparez chea d'austeridade e de concencia do deber e da responsabilidade profesional e centifeca. O Dr. Cabeza, que ten seu nome lunguido o movemento de Brañas e o seu tempo, de cote bó amante da sua terra e das suas grorias, engade unha nova folla de loureiro á croa de D. Domingo Fontán.

F. L. C.

SOBRE UNA NUEVA VARIEDAD DE LA EDICION PRINCIPE DEL "QUIJOTE" por HOMERO SERÍS. 1924.

Defende o ser unha nova variedade da edición príncipe do *Quixote* unha de Madri, 1.605, na qu'o autor descobriu 143 variantes, e que fora acusada de falsificación, embora fora recoñecido o eixemprar por auténtico, quitando a portada, outro folio e 13 letras d'outro. É un traballo miudo de bibliografía que fora pubricado no ***Bulletin hispanique***, t.xxxvi, núm. 4.

V. R.

OS POBOS PRIMITIVOS DA LUSITANIA, por MENDES CORREA, profesor da Universidade de Porto, direitor do Instituto de Antropología – 1924 – Casa editora, A. Figueirinhas, Rua das Oliveiras, 71, Porto.

Saíndose dos seus acostumados eidos antropológicos o ilustre profesor Mendes Correa apreixa nas paginas d'iste libro o conjunto dos feitos geográficos, arqueológicos e antropológicos que contribuiron â formación do solar e do pobo irmau d'alén Miño. C'ollar rexamente sintético e traballando sempre con ausoluta rigorosidade centífeca e grande senso de modernidade, vai describindo as carauterísticas geo-morfológicas do chan da sua patria, esaminando con craridade os testos crásicos e recollendo e comentando os datos arqueológicos en precura do torgo fondo que nutriu e deu origen â nacionalidade portuguesa.

«Abandonado», di, «o proposito de identificações exclusivas, que as velhas misturas étnicas tornan imposíveis, é lícito sobre tudo concluir da continuidade cultural observada no territorio portugués, uma persistencia das populações que vêm do neolítico e eneolítico.»

E inegabel qu'algunhas das opiniós sostidas pol-o autor a iste respeito, principalmente aquela en que combate o iberismo dos lusitanos, teñen unha grande e lógica varudeza, mais atopamos no tono geral do libro certo escrusivismo e certa tendencia a subordinar os feitos arqueológicos âs aportaciós de antropología; i-é elo cicais o que nos obriga a eispresar con todo o respeito de qu'o sabio profesor de Porto é merecente, a nosa disconformidade con algún dos seus pontos de vista.

Referímonos â civilización castreja cuia origen neo ou eneolítica non podemos dejergar craramente. Parécennos os castros, seguindo n-isto a Bosch Gimpera, unha cousa propia do posthallstáttico ocidental da península, en favor de cuia filiación falan a perfeución e paridade das suas obras defensivas, tan imitantes âs d'outras cividades castelás, Termantia por eixempro, e a homogeneidade de material n-iles alcontrado, embora teñamos qu'admitir qu'algús dos outeiros onde case sempre s'asentan, serviron de lugar d'habitación a poboaciós anteriores, mais sen qu'iste feito se presente c'un carauter tan geral que premita supor a esistenza d'unha cultura indígena singelamente celtizada car'o seculo VI d. d. J. C.

Coidamos pol-o contrario qué a civilización da Edade do Ferro en tod'o W. peninsuar é nitidamente céltiga, con infruxos tartesios na sua parte sul e que xurde entre nós con todol-os carauteres de desenrolo e maduridade póndose de súpeto no canto d'unha cultura indígena que desaparece diante d'ela. I-esto é tan certo qu'o mesmo profesor Mendes Correa non apaña pr'arriostrar o seu parecer mais probas arqueológicas qu'algunhas decoraciós cerámicas, imitantes âs do eneolítico, cuio valor resulta cativo posto â veira do restante material castrejo ben entorgado no verdadeiro Hallstatt.

É posibel qu'as aportaciós raciás céltigas, teñan importancia cativa en Portugal e na Galicia, ainda que sexa pouco doado aseguralo por non saberse fixamente cal era o tipo ou tipos físicos dos celtas que chegaron a istes países, mais é inegabel a rexa forteza das suas aportaciós culturais, que ficaron ben patentes na nosa arqueología e no noso onomástico preromano que fican ainda en pé no noso folk-lore e que deberon trasformar os costumes, e o esprito dos pobos indígenas crebando a continuidade na sua civilización.

Embora istes reparos coidamos qu'os *Povos Primitivos da Lusitania* constitúe unha das millores contribuciós e dende logo a mais compreta das que se teñen feito en col dos orígenes da nacionalidade portuguesa e qu'a sua leitura aproveitará moito a todol-os investigadores das antiguidades galegas.

A parte antropológica do libro, especialmente a comprendida no capítulo VII é singelamente admirabel e dina do ilustre sabio que soupo decir as verbas definitivas en col da raza de Mugem.

O estilo en geral justo e preciso érguese âs veces descobrindo que no peito do autor hai un curazón que latexa pol-as grorias da sua patria.

F. L. C.

ANALISIS ESPECTRAL DEL METEORITO DE 19 DE JUNIO DE 1924 por MANUEL MZ-RISCO, catedrático de la Universidad Central, Madrid, 1924.

Contén un avance dos resultados obtidos no estudo espectral do meteorito que caeu n-aquela data en Olivenza, cuio estudo fora confiado ó noso sabio compatriano, a primeira autoridade n-istes estudos na Hespaña, pol-o Ouservatoiro astronómico de Madri. O traballo *in-extenso* ha ser oujeto d'unha Memoria longa. O autor incruie o meteorito estudado antr'os *sisidéreos*, sendo o ferro o principal componente, contendo ademais magnesio, aluminio, silicio, potasio, calcio, titano, vanadio, cromo, manganeso cobalto, nikel, stroncio e probabremente bario. En compaña do traballo veñen tres photos do anaco de pedra meteórica e duas das placas do espeutro de 3.º orde. Benia ó Dr. Mz-Risco, un dos mais cumpridos homes de cencia que ten dado a terra galega.

F. L. C.

Imprenta LAR. Real. 36 - A CRUÑA

Dr. MOSTEIRO

Médico Odontólogo

Mediciña e Ciruxía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais compreta de Galicia

Cantón Pequeno, 1 (Casa Pastor) - A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - **OURENSE**

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas e Accesorios

M. Calviño

OURENSE

Sombreírería

L E M U S

A mais económica de Galicia

San Andrés, 74

A CRUÑA

VIÑOS RANDULFE de Bodegas Galegas - Finos de Mesa

OS PEARES (Ourense)

Sanatorio Quirúrgico

Direitores:

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Prauticase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 280.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auexites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violedia pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'erxencia.—Poden colaborareu todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RÍOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGLS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

Sanatorio Quirúrgico de Ourense

Direitor: Don MANUEL POL PIÑEIRO Cirugía

co-a colaboración dos Doutores

D. FRANCISCO JOSÉ RIONEGRO DÍEZ — CIRUGÍA

e

D. MANUEL BOUZO FERNÁNDEZ — PARTOS E DOENZAS DA MULLER

Situado na carretera da Loña, prautícase n-él toda crás d'operacións de Cirugía gêral, especialidás, ginecología, etc., etc. A pensión é de 10 pesetas diarias, incluso n-ela a matenza, materiel de curas é visita médeca diaria. As operacións e tratamentos, especiás serán oujeto de trato anterjor.

Hai Gabinete de RAYO X, aparato de DIATÉRMIA (pra fretel-as anexilis, etc.) e o material eléitrico preciso pra diagnósticos e tratamentos.

NOTA: Hai de cote material esterelizado pra operacións d'urxencia pr'os enfermos que non se poidan traguer ó Sanatorio e mais pra partos, adentro e fora da cibdade.

Pra informes, pódese escribir a calquera dos médecós do estabrecimento.

OURENSE — **Carretera da Loña** — **Teléfono 179**

DISPONIBRE

Reservado pr'os irmans

RODRIGUEZ

Fábrica de muebles

Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de

M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—Bolneario está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

1000

Sastrería CRECENTE IRMANS

A MILLOR DE GALICIA

REAL, 28 - 1.º

TELÉFONO 180

A CRUÑA

F. ROMÁN E SACO

DROGUERIA E FARMACIA

Pereira, 19 — Teléfono 28

OURENSE

DISPONIBRE

LEA VOSTEDE A NOVELA QUINCENAL

LAR

Adeministración e imprenta REAL, 36 1.º A CRUÑA

SUSCRICIÓN A 6 NÚMAROS 1'60 PESETAS